

Giritli Ahmed Muhtar Efendi'nin Alman Çeşmesi kemerlerindeki kitâbe beyitleri - Sultanahmet / İstanbul

Büyük ölçüde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tesiri altında kalan Ahmed Muhtar onun *Mevâkı'u'n-nücûm* ve *Şücû-nü'l-mescûn* gibi anlaşılması güç bazı eserlerini tercüme etmiştir. Aynı zamanda şair olan müellif, önemli olaylar ve âbideler için tarih düşürmekte pek mâhirdi. Nitekim II. Abdülhamid devrinde yapılan resmî binalarla ilgili tarihlerin çoğu ona aittir. Alman İmparatoru Wilhelm tarafından Atmeydanı'nda (Sultanahmet) yaptırılan çeşmeye düşürdüğü tarih, bu tür manzumelerinin en güzelidir.

Ahmed Muhtar'ın yukarıda adı geçen yayımlanmamış iki tercümesinin yanı sıra ahlâkî ve tasavvufî mahiyette birçok şiir ve tercümesi vardır. Yayımlanmış eserleri şunlardır: 1. *Hikmet-i Tefekkür*. Ahlâkî olgunluğun, dünya ve âhiret sadetinin ancak sağlam bir tefekkür gücüne sahip olmakla elde edilebileceğini konu edinmiştir (İstanbul 1318). 2. *Mecâl-i Fikret*. *Hikmet-i Tefekkür* ile bir arada basılan eser, adı geçen risâledeki temel fikirlerin nazmen tekrarıdan ibarettir. 3. *İstimdâd*. Beş bölüm ve 222 beyitten meydana gelen eser "Na't-i nebevî" ile başlamakta, bunu Hulefâ-yi Râşidîn, ensar ve muhâcirîni metheden beyitler takip etmektedir. Son bölümde de "Şeyh-i Ekber" övülmektedir (İstanbul 1312). 4. *İntibâh-ı Kalb*. 108 beyitten oluşan eserde nefsin süflî duygu ve ihtiraslardan arınarak geldiği yüce âleme dönüş fikri işlenmektedir. Eser *İstimdâd* ile birlikte basılmıştır. 5. *Âdâbül-mürîd*. İbnü'l-Arabî'nin *Mâ lâbûdde minhu li'l-mürîd* adlı risâlesinin tercümesidir (İstanbul 1310). 6. *Mehâsin-i Ahlâk*. İbnü'l-Arabî'nin Fahreddin er-Râzî'ye yazdığı risâlenin (*Keşfü'z-zunûn*, I, 875) tercümesidir (İstanbul 1314). 7. *Sirâcü'l-vehhâc fi leyleti'l-mi'râc*. Abdülkâdir-i Geylânî'nin eserinden yapılmış olan bu tercümede mi'râc mucizesi ta-

savvufî açıdan ele alınmaktadır (İstanbul 1312). 8. *Meâric-i Seb'a*. Kutbü'l-ârifin Ali b. Vefâ'nın Âdem, İdris, Nuh, İbrâhim, İsa ve Hz. Muhammed'in ayrı ayrı mi'râc ettiklerini, âyet-i kerîmeler ışığında tasavvufî mahiyette açıkladığı eserinin tercümesidir. *Sirâcü'l-vehhâc* ile birlikte basılmıştır. 9. *Mir'âtü's-şühûd li-seyyidi'l-vücûd*. Muhammed b. İsmâil Nüvvâb'ın aynı adlı eserinin tercümesidir (İstanbul 1311).

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, I, 875; Bursalı Mehmed Tâhir, *Ahlâk Kitaplarımız*, İstanbul 1325, s. 37; *Osmanlı Müellifleri*, II, 430; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 986-989; Agâh Sırrı Levend, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *TDAY Belleten* 1963, Ankara 1964, s. 95.

HÜSAMETTİN ERDEM

AHMED MUHTAR EFENDİ,

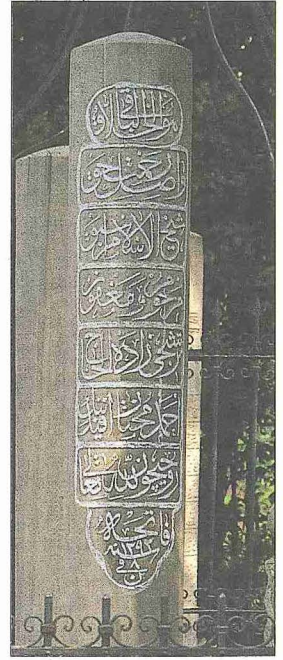
Turşucuzâde

(1823-1875)

Osmanlı şeyhülislâmı.

İstanbul'da doğdu. Turşucular Kethüdâsı Ahmed Ağa'nın oğludur. Genç yaşta tahsilini tamamlayarak Filibeli Halil Fevzi Efendi'den icâzet aldı. Arap ve Fars edebiyatlarında kendisini yetiştirdi. *Ruûs** imtihanını kazanarak çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra İstanbul mahkemesi bâb nâibliği mahfil şer'iyatçılığı (bk. KAZASKER), Mekteb-i Mülkiye fıkıh hocalığı, Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye üyeliği, iki defa da Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî müftülüğü görevlerinde bulundu. Ahlâkî, fazileti, zekâsı ve ifadesinin düzgünlüğü ile çevresinin dikkatini çeken Ahmed Muhtar Efendi'nin Ayasofya Camii'ndeki bir vaazını dinleyen Sultan Abdülaziz, konuşmasını beğenerek onu şehzade Yûsuf İzzeddin Efendi'ye özel hoca tayin etti.

Ahmed Muhtar Efendi daha sonra Haremeyn ve İstanbul kadılığı pâyelerini aldı. Bu görevlerde bulunduğu sırada Mütercim Rüşdü, Midhat ve Ahmed Esad paşalarla çeşitli temasları oldu ve onların takdirini kazandı. Henüz İstanbul kadılığı pâyesinde iken ve kazasker olmadan, 6 Kasım 1872'de şeyhülislâmlığa tayin edildi. Teâmüle aykırı olan bu tayin ulemâ arasında tenkitlere sebep oldu. Şeyhülislâmlığa geldiğinde nâibler için umumi bir imtihan sistemi koydu; şeyhülislâmlık makamının itibarını korumaya itina gösterdi. Vâlide Pertevniyal Sultan'la ilgili, şeyhülislâmlık

Turşucuzâde
Ahmed
Muhtar
Efendi'nin
Karacaahmet
Mezarlığı'ndaki
mezar taşı -
İstanbul

dairesinde bakılan bir vakıf davasında Vâlide Sultan'ın kahvecibaşısını kovması azline zemin hazırladı. Bu sırada ihtişamlı meşihat kayığına binmeyip şehir vapuru ile Kadıköy'e geçmesi "hafiflik" sayıldı ve 11 Haziran 1874'te azledildi. Bundan sonraki hayatını Kızıltoprak'taki köşkünde geçirdi. 15 Ekim 1875'te öldü ve Karacaahmet'te babasının yanına defnedildi. Murassa' Osmânî ve murassa' Mecidî nişanlarına sahipti.

BİBLİYOGRAFYA :

Takvîm-i Vekâyi', nr. 430; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 604-605; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul 1340, s. 307; Ebülulâ Mardin, *Huzûr Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II-III, 183-185, 860; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, s. 496; *İst.A*, I, 397.

MEHMET İPŞİRLİ

AHMED MUHTAR PAŞA, Ferik

(1861-1926)

Askerî okullardaki hocalığı ve topçuluğa dair eserleriyle tanınan Osmanlı paşası, Askerî Müze'nin kurucusu.

İstanbul Davutpaşa'da doğdu. Babası Kolağası Hasan Ağa'dır. Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'u mülâzım olarak bitirdikten sonra bir yıllık Erkân-ı Harbiyye sınıfında okuyup yüzbaşı rütbesine yükseldi (1881). 1885-1894 yılları arasında kolağası ve kaymakam rütbeleriyle Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye'de, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'da ve Mek-

Ferik
Ahmed
Muhtar
Paşa

teb-i Mülkiyye-i Şâhâne'de topçulukla ilgili dersler verdi. Miralay rütbesine yükseldiği sırada hocalık görevine ek olarak Umum Topçu ve İstihkâm Komisyonu âzâlığına tayin edildi (1895). Beş yıl sonra, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye dışındaki hocalıklardan ayrıldı. 1902'de mir-liva, 1906'da ferik rütbesine yükseltildi. Sultan II. Abdülhamid tarafından Osmanlı ordusunun yeniden düzenlenmesi sırasında top, tüfek gibi bazı silâhların temini maksadıyla Almanya, Avusturya ve Fransa'ya gönderildi. Bu sırada Top-hâne-i Âmire müşiri Zeki Paşa'ya Avrupa müzeleri hakkında düşüncelerini bir yazı ile bildirerek Türkiye'de de bu mahiyette bir müze kurulmasını teklif etti. Bu teklifin Sultan II. Abdülhamid'e bildirilmesi üzerine padişah tarafından, Alman topçu ferîği Gramkov Paşa ve Hende-i Mülkiyye Mektebi hocalarından Alman mühendis Jasmund ile birlikte böyle bir müzenin kurulması için görevlendirildi. Bu çalışmalar sonunda Yıldız Sarayı'nda bir silâh müzesi (silâhâne) kurulduysa da bir süre sonra kapatıldı.

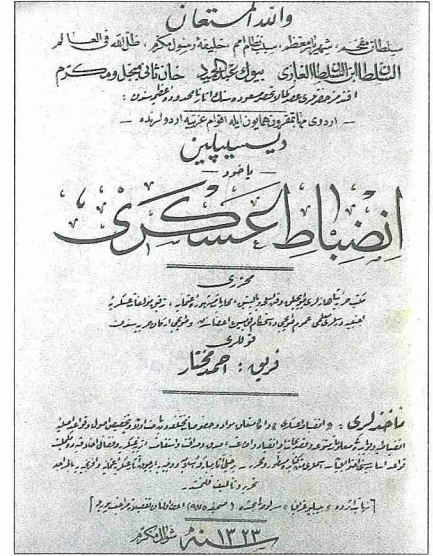
II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Top-hâne müşiri Ali Rızâ Paşa'nın eski projelere uygun olarak yeni bir müze kurulması için padişah'tan ferman alması üzerine, o sırada Mühendishâne-i Berî-i Hümayun nâzırı olan Ahmed Muhtar Paşa başkanlığında bir kurucu müze komisyonu teşkil edildi. Bu komisyon, esas binası yapılcaya kadar, eskiden beri "Harbiye anbarı" olarak bilinen ve eski silâhların muhafaza edildiği, ayrıca içinde ilk eski eserler (arkeoloji) müzesi de kurulmuş olan Aya İrini (Hagia Eirene) Kilisesi'ni müze binası olarak seçti. Bu amaçla İstanbul ve Anadolu'dan çeşitli silâhlar toplandı. Fakat bazı sıkıntılardan dolayı bu komisyon, faaliyetlerine devam edemedi. Ancak aynı yıl Ahmed Muhtar Paşa, Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa tarafından yeniden müze-yi kurmakla görevlendirildi ve 1908'de

Esliha-i Askeriyye Müzesi'nin ilk müdürlüğüne tayin edildi.

Esliha-i Askeriyye Müzesi, Ahmed Muhtar Paşa'nın 1908-1923 yılları arasındaki müdürlüğü sırasında dönemin önde gelen kültür merkezlerinden biri oldu. Adı da Müze-i Askerî-i Osmânî olarak değiştirildi. Günümüzde Askerî Müze adıyla çalışmalarını sürdüren bu kuruluşa ayrıca bir kütüphane, atış poligonu ve sinema ilâve edildi. Bünyesinde yeniçeri mehterini temsil etmek amacıyla, aslına uygun olarak Mehterhâne-i Hâkânî faaliyete geçirildi (1914). Sergileme mekânları, kütüphanesi ve sineması ile halka açılan müze, çeşitli konserler ve mehter gösterileri ile de devrin kültür hayatına hizmet eden bir kuruluş olarak çalışmaya devam etti.

1926'da İstanbul'da ölen Ahmed Muhtar Paşa müze müdürlüğünün yanında bilhassa askerî okullardaki hocalığı ve bu sahada yazdığı eser ve makalelerle tanınmıştır. Ayrıca müzik ile de ilgilenmiş ve 1911 yılında müze salonunda verilen mehter müzikisi konserinden sonra, 1914'te tam teşkilâtli bir mehter takımı kurdurarak mehteri ve müzikisini yeniden ihya etmiş, "Türk kavminin beş bin yıllık yuvası" mısraı ile başlayan rast makamında bir de mehter marşı bestelemiştir. Muallim İsmâil Hakkı Bey'in mâhur makamında bestelediği, "Gafil ne bilir neşve-i pür şevk-i vegâyî" mısraı ile başlayan marşın güftesi de ona aittir. *Türk Marşları* adlı eserde her iki marşın da Gazi Ahmed Muhtar Paşa'ya ait olarak gösterilmesi isim benzerliğinden doğan bir yanlışlıktır. Eserlerinden ve tercümelerinden Fransızca ve Almanca'yı iyi bildiği anlaşılmaktadır. Gazeteci ve yazar Sermet Muhtar Alus, Ahmed Muhtar Paşa'nın oğludur.

Eserleri. Velûd bir yazar olan Ahmed Muhtar Paşa'nın eserlerini, askerî okullardaki hocalığı sebebiyle kaleme aldığı veya tercüme ettiği çok sayıda ders kitabı, Mehmed Tâhir'in *Ma'lûmat'ı* başta olmak üzere devrin çeşitli gazete ve mecmualarında yayımladığı çoğu askerlikle ilgili makaleleriyle, Türk askerî tarihine ait eserleri olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür. *Feth-i Celil-i Kostantiniyye* adlı eserinin ilk cildinin sonunda (s. 310-311), o tarihe kadar yayımlanmış yirmi üç eseri ile gazetelerde çıkmış önemli makalelerinin bir listesi verilmiştir. Bunlar arasında "Osmanlılarda Askerlik", "Eski Osmanlı Silâhları", "Eski Osmanlılarda Top Dökmek Sa-

Ferik Ahmed Muhtar Paşa'nın *İnzibât-ı Askerî* adlı eserinden bir sayfa (Harbiye Askerî Müze Ktp., nr. 70, vr. 4*)

natı" gibi Türk harp tarihi bakımından dikkati çeken yazılar vardır. Yine bu listede basıma hazır olanlarla tamamlanmak üzere olan toplam on iki eserinin adı da bulunmaktadır. Burada, arasında daha sonra basıldığı tesbit edilenlerin dışında, *Viyana Önünde Osmanlılar*, resimli ve haritalı olarak hazırlanan üç ciltlik *Devlet-i Osmâniyye Târîh-i Askeriyyesi*, *Asya-yı Osmâniye Bir Cevelân* isimli resimli seyahatnâme, *Şenlik Fişenkçiliği*, *Envâr-ı Hidâyet veyâhud Ondokuzuncu Asr-ı Milâdî Nihayetinde Âlem-i İslâmiyyet* adlı önemli eserler zikredilmiştir. Eserleri arasında, *A'yâd-ı Mefâhîr-i Milliyye-i Osmâniyye'den Osmanlılığın Avrupa'da Tarz-ı Teessüsü yâhud Feth-i Celil-i Kostantiniyye*'nin (İstanbul 1316) ayrı bir yeri vardır. "Arz-ı Hakikat ve Eserin Me'hazları" başlıklı önsözde eserin hazırlanışı hakkında verdiği bilgiye göre Ahmed Muhtar Paşa kitabını kırktan fazla yerli, ondanda fazla Bizans ve Latin kaynağından, otuzu aşkın Rum, Yunan, Avrupalı tarihçi ve yazardan faydalanarak meydana getirmiştir. Ayrıca İstanbul surlarının eski ve yeni durumlarını yerinde inceleyerek tesbit etmiş, bunlarla ilgili resim ve gravürler toplamış, yeni durumlarını gösteren resimleri kullanmıştır. Yazarın *Ümmül-fesâd*, *Semmül-ibâd Bir Meşrûb-ı Memnû' Hamr* (İstanbul, Teşrin 1329-Nisan 1330) adlı eseri ise onun kültürünün genişliğini gösteren bir kitaptır. Eser, Askerî Müze müdürü iken "Ulviyyât-ı İslâm"

başlığıyla *Cerîde-i Sûfiyye*'de neşredilen bir seri makale arasında içki (hamr) ile ilgili yazılarından derlenerek meydana getirilmiş, konuya dair âyet ve hadislere dayanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca dünya tıp otoritelerinin içkinin zararları hakkındaki raporları tercüme edilerek eserin sonuna eklenmiş, dünyadaki içki aleyhtarı kuruluşların ilgili yayınları da derlenmiştir. Kitap, genel özellikleriyle gençleri içkiden korumaya yönelik dinî ve ilmî bir eserdir. Yeşilay Cemiyeti'nin kurulmasından 6-7 yıl önce konuyu bu çapta gündeme getirmesi ve içkiye karşı teşkilâtli bir mücadele teklif etmesi bakımından önemlidir.

Ahmed Muhtar Paşa'nın diğer eserleri de şunlardır: *Fenn-i Coğrafya* (dış kapakta *Coğrafya-yı Cedîd*, İstanbul 1286); *Târîh-i Eslîha ve Zamân-ı Hâzırda Düvel-i Muhtelifê Topçulukları* (1301); *Düvel-i Ecnebiyye Topçuluğu Tedrisatına Mahsus Atlas* (1301); *Külliyât-ı Fenn-i Eslîha* (eser Şevki Paşa ile birlikte Von Der Nayman'dan ilâvelerle tercüme edilmiştir, I, 1306; II, 1314; I. cilt genişletilerek 1314'te tekrar basılmıştır); *Fenn-i Remy yâhud Balistik* (I-II, 1307); *Topçuluktan Fenn-i Remye Dâir Mâ'lûmât-ı Esâsiyye yâhud Mülâhhas Balistik* (E. Fliprun'dan tercüme, 1308); *Muhterât-ı Cedîde'den Çapı Büyük Seri Ateşli Toplar* (1309); *Dumansız Barutlar* (Hasan Tahsin ile birlikte hazırlanmıştır, 1310); *Fenn-i Tersîm-i Riyâzî* (1310); *Fenn-i Tersîm-i Riyâzî Tatbikatından Yollara Dâir Ma'lûmât-ı Mücmele* (1311); *Osmanlı Topçuları* (1315); *Deniz ve Sahil Muhâreberlerinin Vesâit ve Kavâid-i Esâsiyyesi yâhud Rehber-i Muzafferiyât-ı Bahriyye* (1316); *Ahvalnâme-i Müellefât-ı Askeriyye-i Osmâniyye* (1316); *Rehber-i Umran* (1316); *Rehber-i Umran Zeyl 1* (1317); *Zamanımızda En Mühim Bir Mes'ele-i Askeriyyenin Halli yâhud Seri Ateşli Sahra Topları* (1317); *Avrupa'da Erkân-ı Harblik* (1319); *Muhârebât-ı Meşhûre-i Osmâniyye Albümü* (1323); *Sen Gotar'da Osmanlı Ordusu* (1326); *Kırım Sefer-i Meşhûru Evâilindeki 1270 "Osmanlı-Rus" Tuna Seferi ve Bunun Nihayetindeki Silistre Müdâfaâ-i Kahramânânesi* (1338).

Padişaha takdim ettiği üç ciltlik *İnzîbât-ı Askerî* adlı eseri yayınlanmamıştır. Bu eserin müellif hattıyla yazılmış nüshası Askerî Müze'dedir. Bunların dışında 1896'dan önce yazdığı *Endaht Cedvelleri*, *Eslîhanın Tecrübe ve Ted-*

kiki ve Mufassal Topçuluk adlı eserlerinin de bulunduğu söylenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Esad, *Mir'ât-ı Mühendishâne-i Berî-i Hümâyün*, İstanbul 1312, s. 230-231; O. Sermed Moukhtar [Alus], *Guide Musée Militaire Ottoman Située a Ste-Irene, Place de Top-Kapou-Sérail*, Constantinople 1920, I, 35-40; a.m.f., "Askerî Müzemiz", *Resimli Tarih Mecmuası*, III/31, İstanbul 1952, s. 1610-1612; Haydar Sanal, *Mehter Musikisi*, İstanbul 1964, s. 285; Etem Ruhi Üngör, *Türk Marşları*, Ankara 1965, s. 180-181, 211-212; B. Emiroğlu v.dğr., *Askerî Müze*, İstanbul 1983, s. 6; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 257-258; R. Ekrem Koçu, "Ahmed Muhtar Paşa", *İst.A*, I, 397-398; İ. Parmaksızoğlu, "Muhtar Paşa, Ahmed", *TA*, XXIV, 397-398.

TÜLİN ÇORUHLU

AHMED MUHTAR PAŞA, Gazi

(bk. GAZİ AHMED MUHTAR PAŞA).

AHMED MÛSÂ

XIV. yüzyılda yaşayan tasvir sanatçısı.

İlhanlı Hükümdarı Ebû Saîd Hüdâbende (1316-1336) devrinde ve onu takip eden yıllarda, muhtemelen 1360'a kadar eser vermiştir. İslâm dünyasında çok tanınan bu sanatçı hakkında en önemli kaynak, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki, mukaddimesi Dost Muhammed tarafından kaleme alınan *Behrâm Mirza Albümü*'dür (Hazine, nr. 2154). Yapılan incelemede, bugüne kadar 951 (1544) yılına tarihlenen mukaddimenin, tarih misrına ait elif harfinin altın yaldız cetvel altında kalmasından dolayı yanlışlıkla bir yıl eskiye tarihlendiği anlaşılmış ve tarihin 952 (1545) olarak düzeltilmesi gerektiği tesbit edilmiştir. Bu mukaddimede sanatkâr hakkında oldukça ayrıntılı bilgi verilmekte ve sanatını babasından öğrendiği, Emîr Devlet Yar ile ünlü bir tasvir sanatçısı olan Üstad Şemseddin'e de hocalık ettiği belirtilmektedir. Yine bu kaynaktan, *Ebû Sa'îdnâme*, *Cengiznâme*, *Kelîle ve Dimne* ve Mevlânâ Abdullah tarafından istinsah edilmiş *Mi'racnâme* adlı eserleri resimlediği öğrenilmektedir. Dost Muhammed ayrıca, Ahmed Mûsâ'nın "resmin yüzünden peçeği kaldırdığını" ve o devirde geçerli olan resim tarzını onun ortaya koyduğunu yazmaktadır ki bu sözler, Ahmed Mûsâ'nın, devrin tasvir sanatına gerçekçi bir resim tarzı ve yeni bir üslûp getirmiş olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Behrâm Mirza Albümü'nde bulunan ve *Mi'racnâme*'ye ait olduğu anlaşılan dokuz minyatürden çoğunun üzerinde, albümün hazırlanışı sırasında ta'lik hatla yazılmış, bu resimlerin Ahmed Mûsâ tarafından yapıldıklarını belirten yazılar vardır. Bu dokuz minyatürde sanatçının muhayyilesine göre tasvir etmeye çalıştığı sahneler şunlardır: Hz. Muhammed'in kendinden önceki peygamberlerle Mescid-i Aksâ'da görüşmesi (vr. 62^a), Cebrâil'in omuzlarında gökyüzünü dolması (vr. 42^a), dağlar ve nurlar arasından geçişleri (vr. 42^b), Cebrâil'in omuzlarında denizi geçişi (vr. 121^a), cennet bekçisi Ridvân'ın onları karşılayışı (vr. 61^a), yedinci kat gökte *Beytülma'mûr**'u ziyaret ederek Kevser Irmağını görmele- ri (vr. 61^a ve 121^a), Hz. Muhammed'in horoz şeklinde tahayyül edilen bir melek- le tanışması (vr. 61^b), Cebrâil'in Hz. Muhammed'i büyük bir melek- le tanıştırması (vr. 31^b) ve Hz. Muhammed'in, mi'rac yolculuğuna inanmayanlara Kudûs'ün özelliklerini anlattığı sırada Cebrâil'in ona şehrin suretini göstermesi (vr. 107^a). Resimlerin ebadından *Mi'racnâme*'nin hacimli bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Farklı iki sanat dünyasının sentezini yansıtan *Mi'racnâme* minyatürlerinde, Uzakdoğu ve Orta Asya etkilerinin yanı sıra, İlhanlılar döneminde tüccar ve misyonerler vasıtasıyla İran'a gelen Batı sanatının etkilerini de görmek mümkündür. Ahmed Mûsâ'nın re-

Behrâm Mirza Albümü'nden Ahmed Mûsâ'nın bir minyatürü (TSMK, Hazine 2164, vr. 31^a)

